

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

Мандзик Тетяна Михайлівна

УДК 159.923.2:159.942

**ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРИВ'ЯЗАНOSTI
МІСЬКОЇ МОЛОДІ ДО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка

Науковий керівник: кандидат філософських наук, професор
Грабовська Софія Леонідівна,
завідувач кафедри психології філософського
факультету Львівського національного університету
імені Івана Франка

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Ставицька Світлана Олексіївна,
завідувач кафедри загальної і соціальної психології та
психотерапії факультету психології Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
кандидат психологічних наук, доцент

Кириленко Таїса Сергіївна,
доцент кафедри загальної психології факультету
психології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.

Захист відбудеться 30 жовтня 2018 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070 м. Київ, вул. Андріївська, 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: м. Київ, вул. Андріївська, 15

Автореферат розісланий «28» вересня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зв'язок між людиною і фізичним оточенням є вагомим аспектом її життя. Прив'язаність до місця проживання пов'язана з такими важливими феноменами як укоріненість і належність, мобільність і міграція, залученість та активність у громадському житті, що особливо актуально у часи урбанізації та масштабних суспільних змін.

Життєвий шлях особистості як активно діючого суб'єкта (К. Абульханова-Славська, Д. Леонт'єв, С. Максименко, С. Ставицька, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.) завжди проходить у межах певного місця, що змушує розглядати не лише його фізичний, але й психологічний контекст (К. Александер, Т. Гірін, Е. Кесей, Т. Кресвел, К. Норберг-Шульц, Е. Рельф, Д. Юзел та ін.).

У психологічній науці поняття прив'язаності спершу розглядалось у контексті міжособової взаємодії та окреслювало компонент емоційно-почуттєвої сфери особистості (Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, К. Ізард, Т. Кириленко та ін.), визначалось як глибокий емоційний зв'язок, що поєднує людей у часі і просторі, забезпечує почуттям безпеки, комфорту, сприяє особистісному розвитку. Згодом це поняття дістало розвиток у серії психологічних досліджень (К. Бартоломей, К. Хазан, Л. Хоровіц, Ф. Шейвер та ін.). Дослідники психології докіль засвідчили, що більшість людей також формують такі зв'язки з місцями проживання, відпочинку, роботи (І. Альтман, Р. Гіфорд, М. Левіцька, Л. Сканель).

Прив'язаність до місця проживання прицільно досліджувалась зарубіжними науковцями, які визначають її як символічний зв'язок, що формується через надання значення певному місцю (І. Альтман, Д. Гуммон, С. Льов); як афективний зв'язок людини з місцем (М. Левіцька, Г. Прошанський, К. Хідалго, Б. Хернандез); як вимір узагальненого ставлення людини до місця, що формується внаслідок їхньої взаємодії (Р. Стедман); як багатовимірний концепт, який включає особу, психологічні процеси та місце, та підкреслює спосіб, в який людина будує своє уявлення про місце (Р. Гіфорд, Л. Сканель).

Проблема укоріненості та формування зв'язків українців з місцем проживання сьогодні набуває актуальності. Водночас є лише невелика кількість досліджень цієї проблеми, серед яких: дослідження феномену міської ідентичності та способів інтерпретації зв'язку мешканців з містом (О. Мусієздов); прив'язаності до місця проживання у зв'язку з соціальним та культурним капіталом мешканців, рівнем мобільності тощо (М. Левіцька); територіального та просторового вимірів міста та схем аналізу міського простору (О. Міхеєва); проблеми символічного маркування міського простору та важливості параметрів простору для конструювання ідентичностей його мешканців (В. Середа).

Молодь є групою, яка характеризується високим рівнем активності, мобільності, що пов'язано із пошуком свого місця у світі, реалізацією життєвих завдань, плануванням та здійсненням професійної діяльності тощо (О. Безпалько, С. Грабовська, Л. Кияшко, І. Кон, В. Косоєць, Т. Титаренко та ін.). Місце проживання та прив'язаність до нього сприяє формуванню способу, в який молоді люди бачать світ (А. Грін, Р. Вайт), впливає на становлення досвіду (Е. Рельф), ідентичності, що показано у дослідженнях сільської та міської молоді (І. Губеладзе,

О. Мусієздов). Саме тому зв'язки молодих людей із місцевістю проживання є важливою сферою для психологічних досліджень.

Соціальна та наукова значущість цієї проблеми зумовлює необхідність вивчення змісту психологічних детермінант, які визначають прив'язаність міської молоді до місця проживання, що дозволить розкрити роль і значення місця проживання та прив'язаності до нього у підвищенні активності молодих людей у процесі взаємодії із середовищем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано у межах науково-дослідної теми кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства»(2015-2017 рр., державний реєстраційний номер 0115U003560). Тему дослідження затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №37/1 від 28.01.2015 р.), уточнено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 48/4 від 25.04.2018 р.) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.05.2018 р.).

Мета роботи полягає у визначенні змісту психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання та розширенні можливостей психологічної роботи з підвищення її активності та якості життя в процесі взаємодії із середовищем.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз стану розробленості проблеми прив'язаності до місця проживання, визначити основні детермінанти прив'язаності до місця і розробити теоретичну модель психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання.

2. Обґрунтувати теоретико-методичні засади та розробити методичний комплекс дослідження психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання.

3. Розробити психологічну типологію прив'язаності міської молоді до місця проживання та окреслити психологічні особливості представників різних типів.

4. Визначити психологічні детермінанти прив'язаності міської молоді до місця проживання, розкрити їх зміст та побудувати узагальнену емпіричну модель досліджуваного явища.

5. Розробити рекомендації щодо психологічної роботи з міською молоддю, спрямованої на підвищення її активності, благополуччя та якості життя, на основі актуалізації прив'язаності молодих мешканців до місця проживання.

Об'єкт дослідження: прив'язаність до місця проживання як психологічний феномен.

Предмет дослідження: психологічні детермінанти прив'язаності міської молоді до місця проживання.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу методів, серед яких:

- *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація концептуальних положень щодо проблеми прив'язаності до місця проживання та її психологічної природи, метод теоретичного моделювання для створення моделі психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання;

- *емпіричні методи*: психодіагностичне тестування та анкетування – для визначення основних параметрів та показників дослідження. Для дослідження загального показника прив'язаності міської молоді до місця проживання і його вимірів та вимірів ідентичності використано шкали «Прив'язаність до місця», «Прив'язаність до місцевості», «Локальна ідентичність», «Ідентичність» та «Державна ідентичність» М. Левіцької; опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (адаптація О. Сенік) – для діагностики часових орієнтацій; опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (адаптація Т. Шевеленкової і П. Фесенка) – для виявлення особливостей переживання молоддю психологічного благополуччя; тест життєстійкості С. Мадді (адаптація Є. Осіна та О. Расказової) – для оцінки загального рівня життєстійкості особи та її компонентів; п'ятифакторний опитувальник особистості Х. Тсуйї (5BFQ) (адаптація А. Хромова) – з метою виявлення рівня вираження базових особистісних рис; методика «Цінності» Ш. Шварца – для дослідження ціннісного профілю особистості; шкала толерантності до невизначеності Д. Мак-Лейна (адаптація Є. Осіна) – для оцінки загального показника толерантності до невизначеності; шкала задоволеності життям Е. Дінера (адаптація Д. Леонтєва, Є. Осіна) – для виявлення рівня задоволеності власним життям; методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонд (адаптація О. Осницького) – для оцінки показників соціально-психологічної адаптації; методика вивчення довіри/недовіри особи іншим людям, світу і собі А.Б. Купрейченко та «Віра в людей» М. Розенберга – для визначення загального рівня довіри до людей; опитувальник стосунків (К. Бартоломей, Л. Хоровіц) – для визначення домінуючого стилю взаємин з іншими; тест сенсожиттєвих орієнтацій Дж. Крамбо і Л. Махоліка (адаптація Д. Леонтєва) – для діагностики рівня змістовності життя особи та його компонентів; анкету для визначення соціально-демографічних показників;

- *методи статистичного опрацювання даних* – для опрацювання емпіричних даних було використано: t-критерій Стьюдента – для виявлення статистично значущих відмінностей між молоддю, яка походить та не походить з актуального місця проживання та за статтю; однофакторний дисперсійний аналіз Шеффе – для визначення відмінностей між різними віковими групами, типами прив'язаності міської молоді до місця проживання; факторний – для виокремлення факторної структури психологічних детермінант прив'язаності; кластерний – для виокремлення типів прив'язаності молоді до місця проживання; дискримінантний – для перевірки коректності класифікації досліджуваних на типи; кореляційний – для з'ясування взаємозв'язків між прив'язаністю до місця проживання із різними психологічними характеристиками досліджуваних та тривалістю проживання в окресленій місцевості; регресійний – для визначення форми зв'язку та здійснення прогнозу щодо впливу виділених психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання; коефіцієнт α -Кронбаха – для виявлення внутрішньою узгодженості між шкалами використаних опитувальників.

Статистичне опрацювання даних відбувалося за допомогою комп'ютерної програми STATISTICA, версія 8.0.

Наукова новизна отриманих результатів:

Уперше:

- *визначено* психологічні детермінанти прив'язаності міської молоді до місця проживання (*ціннісно-орієнтаційні* – висока значущість сенсожиттєвих орієнтацій в поєднанні з цінністю влади; *поведінкові тенденції* – життєстійкість; *когнітивно-почуттєві* – висока значущість територіальної ідентичності та патріотизму як виміру державної ідентичності, емоційна комфортність, самоприйняття та автономія, часова спрямованість на майбутнє та теперішнє гедоністичне та позитивне минуле, задоволеність життям; *соціальної взаємодії* – впевнений стиль взаємин з іншими та довіра), які узагальнено у відповідній емпіричній моделі психологічних детермінант досліджуваного явища;

- *запропоновано* психологічну типологію прив'язаності міської молоді до місця проживання («традиційно прив'язані», «неприв'язані» та «парадоксально прив'язані») та окреслено психологічні особливості молоді з різними типами прив'язаності до місця проживання.

Розширено та поглиблено:

- уявлення про місце як об'єкт прив'язаності особи та узагальнено критерії для характеристики місця проживання як об'єкта прив'язаності та самого процесу прив'язаності до місця проживання;

- уявлення про прив'язаність до місця проживання як комплексного психологічного феномену, який представлений емоційним, когнітивним та поведінковим компонентами;

Набули подальшого розвитку:

- засоби психологічної допомоги міській молоді на основі врахування типу взаємодії з актуальним місцем проживання в процесі психоконсультаційної, психоедукаційної, психокорекційної роботи;

- методичний інструментарій дослідження прив'язаності міської молоді до місця проживання з врахуванням актуальних завдань цієї категорії населення.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання розробленої моделі психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання практичними психологами (зокрема працівниками психологічних служб, соціальними працівниками) при вибудовуванні стратегій психологічної (психоконсультаційної, психоедукаційної, психокорекційної) роботи з міською молоддю з урахуванням типу її взаємодії з актуальним місцем проживання; міськими структурами управління при формуванні стратегій розвитку міста із залученням потенціалу молоді та з метою підвищення її активності, благополуччя та якості життя, на основі актуалізації прив'язаності молодих мешканців до місця проживання. Основні результати дослідження також можуть бути використані у навчальних курсах загальної, соціальної, вікової, екологічної психології та психологічного консультування.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у практичну роботу Львівського обласного осередку всеукраїнської молодіжної громадської організації «Молодіжний центр працевлаштування» (Довідка №17/05-18 від 03.05.2018); у

навчальний процес Львівського національного університету імені Івана Франка (Довідка №20/56-Н від 07.05.2018) при викладанні курсів «Загальна психологія (розділ: емоції та воля)», «Соціальна психологія», «Психологія середовища», «Основи психологічної практики» та «Психокорекція», а також Українського католицького університету (Довідка №185/18 від 02.05.2018р.) при викладанні курсів «Загальна психологія (розділ: психологія емоцій та мотивації)», «Соціальна психологія», «Основи психологічного консультування та психотерапії».

Особистий внесок здобувача у статті «Особливості ціннісних орієнтацій міської молоді з різними типами прив'язаності до місця проживання», написаній у співавторстві з С. Л. Грабовською, полягає в аналізі ціннісної сфери міської молоді з різними типами прив'язаності до місця проживання, виявленні та характеристиці визначальних особливостей ціннісних орієнтацій в осіб, які практикують різний спосіб ставлення до актуального місця проживання (70% тексту роботи).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження були представлені: на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: Місто та мегаполіс як середовище життєдіяльності» (м. Вінниця, 2015); II Міжнародній науковій інтернет-конференції «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи» (м. Переяслав-Хмельницький, 2016); міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху» (м. Одеса, 2016); міжнародній молодіжній науково-практичній конференції «Вектори психології – 2016» (м. Харків, 2016); II-ому Українсько-польському науковому форумі «Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний і ціннісний виміри» (м. Львів, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції з нагоди 25-річчя кафедри психології «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства» (м. Львів, 2016), міжнародній конференції «Входи/Виходи соціалізму: візії і досвіди змін у містах «другого світу» (м. Львів, 2017); VIII Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави» (м. Київ, 2017); наукових-практичних конференціях студентів та молодих вчених «Психологічні проблеми сучасності» (м. Львів, Україна, 2011–2017 рр.). Результати дисертації обговорювалися на методологічних семінарах кафедри психології та звітних конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (2014–2017 рр.).

Публікації. Зміст дисертаційного дослідження відображено у 18 одноосібних публікаціях та одній у співавторстві, з них 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, у їх числі 2 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз (IndexCopernicus).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 319 найменувань (із них 191 іноземними мовами – англійською та польською) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, основна частина дисертації викладена на 170 сторінках. Текст дисертації містить 24 рисунки та 15 таблиць. Додатки розміщено на 45 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, описано методи дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення, наведено дані про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні дослідження психологічних детермінант прив'язаності до місця проживання**» представлено теоретичний аналіз сучасних підходів до проблеми прив'язаності до місця, розкрито психологічні аспекти прив'язаності до місця та її психологічні функції. Описано особливості місця як об'єкта прив'язаності, виміри прив'язаності до місця, особливості їхнього розуміння та значення у житті людини. Виділено основні детермінанти прив'язаності до місця та розроблено комплексну теоретичну модель психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання.

У вивченні психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання ми спираємося на суб'єктний підхід, за яким особистість розглядається як активно діючий суб'єкт, який є визначальним у виборі власного способу життя та стратегій його конструювання (В. Татенко, Т. Титаренко) та характеризується усвідомленням наслідків власних дій щодо себе, інших людей та світу в цілому (С. Ставицька); на положення про те, що одним із ключових завдань молоді є формування ідентичності, що впливає на її подальше життя та становлення самосвідомості (Е. Еріксон, І. Кон), що життя особистості завжди проходить у межах певного середовища, контексту, в якому вона знаходиться, яке, прямо чи опосередковано, визначає її сутність, і навпаки (К. Александер, Т. Гірін, Е. Кесей, Т. Кресвел, Д. Сімон, Д. Юзел).

Дослідженню емоційної сфери особистості у психологічній науці завжди виділялось особливе місце: прив'язаність як психологічний феномен, що окреслює емоційний зв'язок між людьми, ґрунтовно розкрито у працях Дж. Боулбі, К. Бартоломей, М. Ейнсворт, К. Хазан, Ф. Шейвер, які підкреслюють позитивний вплив такого роду зв'язку на розвиток особи, як у дитячому, так і у дорослому віці. На важливість оцінювання суб'єктом самих різних аспектів власної життєдіяльності, ставлення до себе як суб'єкта життєдіяльності, що розкривається через емоційне пізнання і розглядається як шлях взаємодії людини зі світом вказує Т. Кириленко.

Місце – це не просто одиниця організації світу, але й спосіб розуміння світу (Т. Кресвел), за допомогою сприйняття та досвіду, людина досліджує світ через місце (Ю.-Ф. Туан). Дослідники психологічної природи місця (Т. Гірін, Д. Кантер, Е. Кесей) вказують на значення людини у відокремленні місця від простору, визначаючи його як простір наділений певним значенням. З позиції інтеракціонізму прив'язаність є наслідком тривалої взаємодії між місцем та особою (К. Раймонд, Р. Стедман). У дослідженнях прив'язаності до місця акцентується увага на поєднанні емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів, що розкривається внаслідок взаємодії емоцій, знань, переконань та поведінки людини у певному місці, зокрема у місці проживання (Д. Вілліамс, Г. Прошанський, Р. Стедман, К. Хідальго, Б. Хернандез та ін.).

Проблема прив'язаності до місця проживання піднімається у працях Р. Гіфорда та Л. Сканель, згідно з якими прив'язаність до місця проживання розглядається як комплексне явище, яке включає прив'язаність (емоції, пізнання та поведінка), місце (розмір, реальність, специфічність) та суб'єкт (людина, група, культура); про комплекс чинників в детермінації досліджуваного явища та про типологію прив'язаності до місця проживання йдеться у роботах Д. Гуммона, М. Левіцької.

На основі теоретичного аналізу існуючих підходів до розуміння прив'язаності до місця проживання як психологічного феномену визначаємо прив'язаність до місця проживання як зв'язок між особою чи групою осіб та місцем, що може окреслюватися в термінах просторового рівня, рівня специфічності та характеризуватися соціальними та фізичними якостями, і цей зв'язок розглядається через призму взаємодії афектів та емоцій, знань та переконань, а також дій щодо конкретного місця.

Узагальнення теоретичних та емпіричних досліджень дозволило побудувати інтегративну теоретичну модель психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання, яка включає основні (ціннісно-орієнтаційний, когнітивно-почуттєвий, поведінкових тенденцій, індивідуально-психологічних властивостей особистості, соціальної взаємодії) та додаткові (часовий та соціо-демографічний) змістовні блоки.

У другому розділі **«Методично-організаційні засади дослідження психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання»** висвітлюються питання організації емпіричного дослідження психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання, зокрема описано програму емпіричного дослідження, обґрунтовано вибір методичного інструментарію для вимірювання виокремлених емпіричних показників та охарактеризовано основну групу досліджуваних.

Для дослідження психологічних детермінант прив'язаності до місця проживання було розроблено програму дослідження, яка включила *три етапи: підготовчий*, на якому було здійснено планування та формування процедури емпіричного дослідження, проведено пілотне дослідження, обґрунтовано вибір досліджуваної групи для основного емпіричного дослідження; *основний*, спрямований на збір основних емпіричних даних для перевірки теоретичної моделі; *етап аналізу та інтерпретації результатів*, що передбачав здійснення психологічного аналізу й інтерпретації отриманих результатів та розробку на їхній основі рекомендацій щодо психологічної роботи з міською молоддю.

Емпірична база дослідження представлена 771 особою. У пілотному дослідженні взяли участь 210 осіб, серед яких 147 жінок та 63 чоловіків віком від 14 до 84 років. Кількість досліджуваних на основному етапі становила 551 особу, віком 17-35 років, серед них 274 чоловіків та 277 жінок – студенти (1–5 курс) Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Львівська політехніка» та працююча молодь міста Львова. Усі респонденти на час проведення дослідження були мешканцями міста Львова з різною тривалістю проживання (понад 6 місяців).

У пілотному дослідженні за допомогою порівняльного аналізу (t-критерій Стьюдента) було виявлено відмінності за показниками прив'язаності до місця проживання між міською молоддю і старшою категорією міського населення ($p \leq 0,05$): міська молодь порівняно із міськими мешканцями віком старше 35 років, характеризується дещо нижчою зацікавленістю місцем та з меншою ймовірністю розглядає місце проживання як місце для майбутнього життя та найкращого місця для проживання.

Незалежно від віку, досліджувані емоційно пов'язані з місцем проживання, почуваються у ньому достатньо безпечно, сумують за ним у випадках розлуки та пишаються ним, почуваються тут «як вдома», вважаючи місце проживання частиною себе, що, в свою чергу, свідчить про те, що місто є достатньо привабливим об'єктом для формування зв'язків з ним. Виявлено, що у міської молоді тривалість проживання та вік не пояснюють формування зв'язку з місцем проживання, про що свідчать низькі коефіцієнти кореляції між цими показниками, що спонукало розглянути інші можливі детермінанти прив'язаності міської молоді до місця проживання.

Аналіз результатів пілотного дослідження дозволив визначити емпіричні показники для перевірки теоретичної моделі психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання на основному етапі дослідження: показники прив'язаності до місця проживання (рівень емоційної прив'язаності, щоденну та ідеологічну прив'язаність, що є основою для сприймання міською молоддю місця проживання), показники поведінкових тенденцій (здатність молоді діяти в невизначених чи ризикованих ситуаціях та долати щоденні виклики), когнітивно-почуттєві показники (ідентифікація з групою мешканців місцевості проживання, локальна ідентичність, часові орієнтації, емоційний комфорт, задоволеність життям, почуття психологічного благополуччя), показники ціннісних орієнтацій, індивідуальних психологічних властивостей, соціальної взаємодії (стиль взаємин з іншими), соціо-демографічні (вік, стать, освіта, сімейний стан, зайнятість, спосіб проживання) та часові показники (тривалість проживання у місцевості).

У третьому розділі «**Результати емпіричного дослідження психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання**» подано аналіз результатів емпіричної перевірки теоретичної моделі детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання та визначено зміст психологічних детермінант такої прив'язаності. Представлено психологічну типологію прив'язаності міської молоді до місця проживання, окреслено психологічні особливості представників різних типів та рекомендації психологічної роботи з кожним із виділених типів.

Порівняння показників прив'язаності до місця проживання за рівнем освіти за t-критерієм Стьюдента показало, що міській молоді з вищою освітою характерні вищі рівні вимірів прив'язаності до місця проживання ($p \leq 0,05$). Встановлено, що стать як соціо-демографічний показник є значимим у детермінації прив'язаності міської молоді до місця проживання. Жінкам притаманні вищі рівні всіх вимірів прив'язаності до місця проживання, порівняно з чоловіками ($p \leq 0,05$), що свідчить про наявність у жінок вищої здатності та потреби формувати та підтримувати

зв'язки з місцем проживанням, а також переживання прив'язаності з місцем проживання залежно від статі має певні психологічні особливості.

Аналіз ієрархічного дерева кластерного аналізу дав підстави здійснити поділ досліджуваної міської молоді на три групи, які характеризуються якісно відмінними особливостями. До кластеру *«Відсутність прив'язаності до місця проживання»* увійшло 182 особи (33% від загальної кількості досліджуваних), які характеризуються низькими показниками щоденної, ідеологічної та емоційної прив'язаності до місця проживання та високими показниками відсутності прив'язаності до місця проживання. До кластеру *«традиційна прив'язаність до місця проживання»* увійшло 185 осіб (33,58%), яким притаманні помірно високі значення показників щоденної прив'язаності та емоційної прив'язаності до місця проживання, середні показники ідеологічної прив'язаності до місця проживання та низькі показники відсутності прив'язаності до місця проживання. Третій кластер *«Парадоксальна прив'язаність до місця проживання»* об'єднав 184 особи (33,39%), які характеризуються високими показниками ідеологічної прив'язаності до місця проживання, відсутності прив'язаності та емоційної прив'язаності до місця проживання, а також низькими показниками щоденної прив'язаності до місця проживання.

На основі факторного аналізу виявлено групи взаємозалежних психологічних параметрів в загальній групі досліджуваних. Виділено п'ять факторів – «Соціально-психологічне неблагополуччя», «Зв'язки з місцем проживання», «Психологічні властивості, які сприяють комунікації», «Поведінкові тенденції», «Планування життя» – що пояснюють 53,88% розсіювання даних.

За допомогою множинного лінійного регресійного аналізу визначено особливості впливу психологічних детермінант на прив'язаність міської молоді до актуального місця проживання. В результаті аналізу побудовано модель ($R^2=0,4987$; $F = 27,95$; $p \leq 0,000$), до складу якої увійшло 14 предикторів: показники локальної ідентичності (неперервність ($\beta=0,30$, $p \leq 0,00$, самоефективність ($\beta=0,3$, $p \leq 0,00$), самооцінка ($\beta=0,19$, $p \leq 0,00$)), сенсожиттєві орієнтації ($\beta=0,22$, $p \leq 0,00$), патріотизм ($\beta=0,196$, $p \leq 0,00$), територіальна ідентичність ($\beta=0,19$, $p \leq 0,00$), самоприйняття ($\beta=0,18$, $p \leq 0,01$), рівень довіри міської молоді ($\beta=0,16$, $p \leq 0,00$), впевнений стиль взаємин з іншими ($\beta=0,14$, $p \leq 0,00$), емоційна комфортність ($\beta=0,14$, $p \leq 0,05$), орієнтація на майбутнє ($\beta=0,14$, $p \leq 0,01$), автономії ($\beta=-0,12$, $p \leq 0,05$), орієнтація теперішнє гедоністичне ($\beta=0,11$, $p \leq 0,04$) та позитивне минуле ($\beta=-0,11$, $p \leq 0,05$).

В остаточному підсумку було побудовано узагальнену емпіричну модель психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання, що складається з чотирьох блоків (ціннісно-орієнтаційного, поведінкового, когнітивно-почуттєвого, соціальної взаємодії) із визначенням у кожному з них детермінант, які сприяють/перешкоджають підсиленню емоційного зв'язку з місцем проживання (рис. 1).

На підставі отриманих результатів розроблено рекомендації для психологів, соціальних працівників та працівників управлінських структур міста щодо психологічної роботи з міською молоддю із підвищення її благополуччя та якості

життя, на основі актуалізації прив'язаності молодих мешканців до місця проживання.

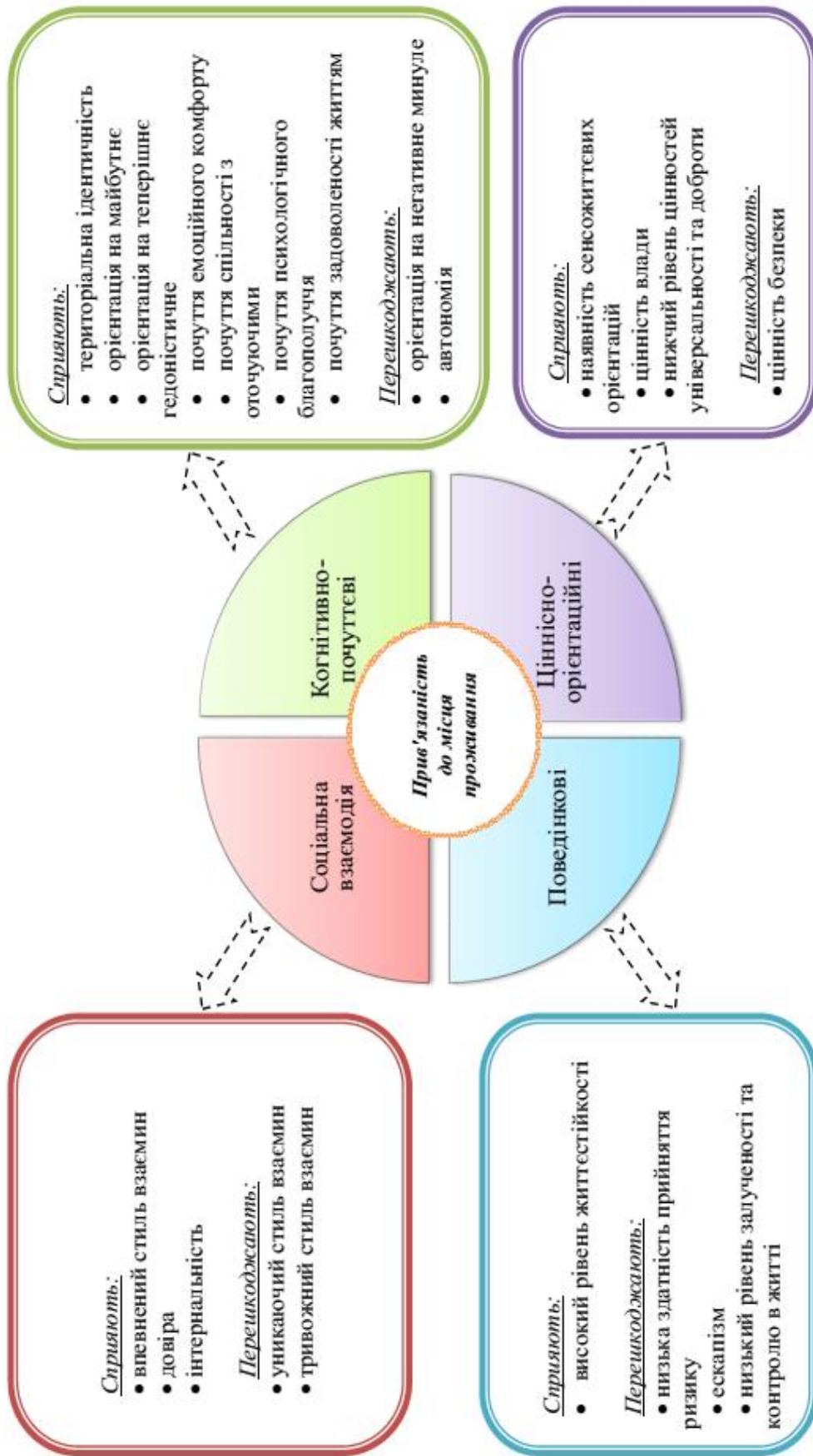

Рис. 1. Узагальнена емпірична модель психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у розкритті змісту психологічних детермінантів прив'язаності міської молоді до місця проживання, що сприятиме підвищенню почуття благополуччя та якості життя молоді, на основі актуалізації прив'язаності до місця проживання. Отримані результати дозволили зробити такі висновки:

1. Прив'язаність до місця проживання представлено як зв'язок між особою/групою осіб та місцем, що окреслюється у термінах просторового рівня та характеризується соціальними та фізичними якостями, і виявляється через емоційні, когнітивні та поведінкові процеси. Як психологічний феномен вона включає три взаємопов'язані аспекти: прив'язаність (емоції, пізнання та поведінка), місце (розмір, реальність, специфічність), суб'єкт (людина, група, культура) та розглядається через призму взаємодії афектів та емоцій (емоційний компонент), знань та переконань (когнітивний компонент), а також дій/поведінки (поведінковий компонент) щодо конкретного місця. Прив'язаність міської молоді до місця проживання характеризується: приналежністю до місця, почуттям «бути вдома» та почуттям безпеки в його межах, пошаною та спорідненістю з ним, бажанням бути активним членом в межах цієї місцевості та мешкати тут у майбутньому.

Побудовано інтегративну теоретичну модель психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання, яка включає основні (ціннісно-орієнтаційний, когнітивно-почуттєвий, поведінкових тенденцій, індивідуально-психологічних властивостей особистості, соціальної взаємодії) та додаткові (часовий та соціо-демографічний) змістовні блоки.

2. Визначено емпіричні показники для перевірки теоретичної моделі психологічних детермінант прив'язаності до місця проживання та обґрунтовано дослідження зв'язку між прив'язаністю міської молоді до місця проживання та їхніми психологічними особливостями. З'ясовано, що міській молоді властиві досить міцні зв'язки з місцем проживання, що свідчить про його важливість у житті та готовність формувати та підтримувати стосунки з актуальним місцем проживання, незалежно від місця походження та тривалості проживання у ньому.

3. Розроблено психологічну типологію прив'язаності міської молоді до місця проживання та окреслено психологічні особливості представників різних типів:

- *«Традиційно прив'язана до місця проживання»* – це молодь, якій властива висока здатність формувати довірливі стосунки з оточуючими та ідентифікувати себе з мешканцями місцевості, їй притаманне психологічне благополуччя, що поєднується з задоволеністю власним життям. Для неї важлива задоволеність потреби у власному престижі, що поєднується з схильністю до домінування у взаєминах та відповідальністю, а також наповненістю життя цілями;

- *«Неприв'язана до місця проживання»* – ця міська молодь найбільше цінує безпеку та найменше схильна ототожнювати себе з мешканцями місцевості, що перешкоджає місцю проживання виконувати роль «підтримуючого довілля». У неї менше спостерігається наповненість життя змістом та цілями, що комбінується з нижчою задоволеністю життям, підвищеною зорієнтованістю на негативне минуле та підозріливістю, що виявляється у тривожному стилі взаємин з іншими;

- «*Парадоксальний тип прив'язаності до місця проживання*» об'єднує міську молодь, яка характеризується найвищою здатністю діяти у нових, складних чи ризикованих ситуаціях, виділяється прагненням підтримати благополуччя інших та здатністю легкої побудови довірливих взаємин. Їй притаманна вища задоволеність при досягненні поставлених цілей та впевненість у здатності самостійно керувати власним життям, що поєднується з прагнення особистісного зростання.

4. Побудовано узагальнену *емпіричну модель* психологічних детермінант прив'язаності міської молоді до місця проживання, у якій детермінанти об'єднано у чотири блоки:

- *когнітивно-почуттєвий*, в якому важливе значення у визначенні прив'язаності мають – сформованість територіальної та державної (ідентифікація з своєю національною групою) ідентичності, часової орієнтації на гедоністичне теперішнє та майбутнє, почуття психологічного та емоційного комфорту та задоволеності життям. За умови наявності зазначених визначників молодь уточнює чи корегує систему знань, переконань, поведінки щодо місця проживання, на основі чого поглиблює переживання почуття зв'язку з ним. Натомість орієнтація на негативне минуле та прагнення автономії перешкоджають такій прив'язаності;

- *ціннісно-орієнтаційний*, в якому важливе значення у сприянні прив'язаності відіграє сформованість сенсожиттєвих орієнтацій. Виявлено, що усвідомлення власних цілей та життєвих орієнтирів міською молоддю сприяє розумінню значення місця проживання та можливість більш ефективного його використання у досягненні цілей. З'ясовано, що перешкоджає такій прив'язаності цінність безпеки;

- *поведінковий* – включає показник високого рівня життєстійкості, що сприяє прив'язаності. Встановлено, що здатність справлятися із щоденними стресами, приймати життєві виклики, позитивне ставлення до себе та свого досвіду детермінує прив'язаність до місця проживання. Перешкоджають прив'язаності знижена здатність до контролю та залученості у житті, тенденція до ескапізму як прагнення до уникнення контакту з актуальною реальністю;

- *блок соціальної взаємодії*, в якому у сприянні прив'язаності мають значення впевнений стиль взаємин та рівень довіри. З'ясовано, що здатність будувати довірливі стосунки з іншими, регулювати свої емоційні стани сприяє зміцненню прив'язаності. Водночас притаманність тривожного чи уникаючого стилю взаємин, бажання відокремитися чи протистояти оточуючим перешкоджає зв'язкам молоді людини з місцем проживання.

5. Ґрунтуючись на визначених психологічних детермінантах прив'язаності міської молоді до місця проживання та побудованій емпіричній моделі, було розроблено рекомендації для психологів, соціальних працівників та працівників управлінських структур міста щодо роботи з молоддю, спрямованої на підвищення її активності, благополуччя та якості життя, на основі актуалізації прив'язаності молодих мешканців до місця проживання та розвитку позитивних стосунків з ним. Така робота дозволить розвивати територіальну, державну ідентичність молоді особи, сприятиме розвитку самосвідомості молодих громадян.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні психологічних механізмів прив'язаності до місця проживання у інших вікових категорій населення міста з метою поглиблення та усвідомлення природи та ролі такого роду зв'язків у

житті людини, що може стати основою для формування стратегії розвитку місцевостей з метою покращення її благоустрою та благополуччя її мешканців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мандзик Т. М. Зв'язок прив'язаності до місця проживання та екологічної поведінки людини / Т. М. Мандзик // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту Психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во» ЖДУ ім. І. Франка», 2016. – Том 7. Екологічна психологія. – Випуск 41. – С.247 – 255.

2. Грабовська С., Мандзик Т. Особливості ціннісних орієнтацій міської молоді з різними типами прив'язаності до місця проживання / С. Грабовська, Т. Мандзик // Проблеми політичної психології. – 2017. – №5 (19). – С. 292–302.

3. Мандзик Т. М. Психологічні особливості емоційних зв'язків людини з місцем проживання у різні періоди дорослості / Т. М. Мандзик// Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту Психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во» ЖДУ ім. І. Франка», 2015. – Том 7. Екологічна психологія. – Випуск 39. – С. 185–195.

4. Мандзик Т. М. Прив'язаність до місця проживання молоді у зв'язку з їхніми часовими орієнтаціями / Т. М. Мандзик // Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. – 2016. – Том 21. – Вип. 1(39). – С. 132 – 142.

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

5. Мандзик Т. До проблеми про психологічні детермінанти прив'язаності студентів до міста, в якому відбувається їхнє навчання / Т. Мандзик // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2015. – Вип. 29. – С. 410–422.

6. Мандзик Т. М. До проблеми ідентифікації з місцем: теоретичний аспект / Т. Мандзик // Психологія і особистість. Науковий журнал. – Київ – Полтава. – 2016. – №2 (10). – Ч. 2. – С. 96 – 105.

Б) Оpubліковані праці апробаційного характеру:

7. Мандзик Т. М. Прив'язаність до місця: теоретичний аспект дослідження / Мандзик Т. М. // Тези звітної наукової конференції філософського факультету за 2014 рік; відп. за випуск Л. Рижак. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – С. 142–145.

8. Мандзик Т. М. Місце як об'єкт прив'язаності: психологічний аспект / Мандзик Т. М. // Тези XII науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 14–15 травня 2015 року). – Львів, 2015. – С. 40–43.

9. Мандзик Т. М. Особливості формування та розвитку емоційних стосунків з місцем / Мандзик Т. М. // Тези звітної наукової конференції філософського

факультету за 2015 рік; відп. за випуск Л. Рижак. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 142 – 145.

10. Мандзик Т. М. Тривалість проживання як фактор прив'язаності до місця / Т. Мандзик // Тези Всеукр. науково-практ. конф. з нагоди 25-річчя кафедри психології «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства» / Відп. за випуск С. Грабовська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 108 – 111.

11. Мандзик Т. М. Психологічні функції прив'язаності до місця: теоретичний огляд / «Вектори психології – 2016». Матеріали Міжнародної молодіжної наукової конференції (27 квітня 2016 р., Харків). – Харків, 2016. – С. 40 – 43.

12. Мандзик Т. М. Емоційні зв'язки людини з місцем: якісні методи дослідження // «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»: зб. Матеріалів Міжнарод. науково-практ. інтернет-конф., 14 квітня 2016р. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 2. – С. 193–197.

13. Мандзик Т. М. Психологічні особливості різних типів прив'язаності до місця / Психологічні проблеми сучасності: Тези XIII науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. Львів, 11-12 травня 2016 року. – Львів, 2016. – С. 33 – 35.

14. Мандзик Т. М. Особливості локальної ідентичності в осіб, які походять з різних типів населених пунктів / Т. Мандзик // Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний та ціннісний виміри : Матеріали II Українсько-польського наукового форуму (12-13 травня 2016, м. Львів). – Львів – Olsztyn : «ПП Сорока Т.Б.», 2016. – С. 250–254.

15. Мандзик Т. М. До огляду психологічних профілів прив'язаності до місця проживання: задоволеність життям / Мандзик Т. М. // Тези звітної наукової конференції філософського факультету за 2016 рік; відп. за випуск Л. Рижак. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – С. 248 – 250.

16. Мандзик Т. М. Психологічне благополуччя як чинник прив'язаності до місця проживання у міській молоді / Мандзик Т. М. // Тези звітної наукової конференції філософського факультету за 2017 рік; відп. за випуск Л. Рижак. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2018.

В) Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Мандзык Т. М. Особенности суверенности психологического пространства в зависимости от типа привязанности к городской среде // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2014». [Электронный ресурс] – М.: МАКС Пресс, 2014.

18. Мандзык Т. М. Особенности ответственности в разных возрастных группах в контексте привязанности к городской среде // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2015» / Отв. ред. А.И. Андреев, А.В. Андриянов, Е.А. Антипов. [Электронный ресурс] – М.: МАКС Пресс, 2015.

19. Mandzyk T. *“Very diverse, very good, sometimes very bad..where my home is”*: Place attachment and memory of Sykhiv residents // Sykhiv: Space, memories, practices (results of Third urban summer school “Vision & Experiences”). –Lviv, 2017. – P. 94 – 103.

АНОТАЦІЇ

Мандзык Т.М. – Психологічні детермінанти прив’язаності міської молоді до місця проживання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2018.

У дисертації подано результати дослідження психологічних детермінант прив’язаності міської молоді до місця проживання. Розкрито значення прив’язаності до місця проживання у житті людини. Представлено узагальнену емпіричну модель психологічних детермінант прив’язаності молоді до місця проживання, що складається з чотирьох блоків (ціннісно-орієнтаційного, поведінкового, когнітивно-почуттєвого, соціальної взаємодії) із визначенням у кожному із них детермінант, які сприяють/перешкоджають підсиленню емоційного зв’язку з місцем проживання. Запропоновано психологічну типологію прив’язаності міської молоді до місця проживання («традиційно прив’язані», «неприв’язані» та «парадоксально прив’язані») та окреслено психологічні особливості молоді з різними типами прив’язаності до місця проживання. Надано рекомендації щодо психологічної роботи з молоддю на основі актуалізації їхньої прив’язаності до місця проживання, спрямовану на підвищення її активності, благополуччя та якості життя.

Ключові слова: прив’язаність до місця, тип прив’язаності до місця проживання, психологічні детермінанти, територіальна ідентичність, міська молодь, місце.

Мандзык Т. М. Психологические детерминанты привязанности городской молодежи к месту жительства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Институт социальной и политической психологии НАПН Украины. – Киев, 2018.

В диссертации представлены результаты исследования психологических детерминант привязанности городской молодежи к месту жительства. Раскрыто значение привязанности к месту жительства в жизни человека. Представлено обобщенную эмпирическую модель психологических детерминант привязанности молодежи к месту жительства, состоящий из четырех блоков (ценностно-ориентационного, поведенческого, когнитивно-чувственного, социального взаимодействия) с определением в каждом из них детерминант, которые способствуют/препятствуют усилению эмоциональной связи с местом жительства. Предложено психологическую типологию привязанности городской молодежи к месту жительства («традиционно привязанные», «непривязанные» и «парадоксально привязанные») и обозначены психологические особенности молодежи с различными типами привязанности к месту жительства. Даны рекомендации по психологической

работе с молодежью на основе актуализации их привязанности к месту жительства, направленную на повышение ее активности, благополучия и качества жизни.

Ключевые слова: привязанность к месту, тип привязанности к месту жительства, психологические детерминанты, территориальная идентичность, городская молодежь, место.

Mandzyk T. M. Psychological determinants of urban youth attachment to place of residence. – On the rights of the manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Psychological Sciences in specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation focuses on the results of psychological determinants of attachment of urban youth to their place of residence. The thesis presents the theoretical and empirical solution of the scientific problem - the nature of place attachment and the psychological factors, which determinate it in the group of urban youth. It has been determined that the attachment to a place of residence as a connection between a person or a group of persons and a place that can be defined in terms of spatial level, level of specificity and characterized by social and physical qualities, and this relationship manifests itself through emotional, cognitive and behavioral processes.

The thesis is presented an integrative theoretical model of the psychological determinants of the attachment of urban youth to the place of residence, which included such content blocks: value-orientation determinants, cognitive-sensual determinants, behavioral tendencies, individual psychological properties, social interaction.

In the thesis are generalized the differences and psychological peculiarities of urban youth with different types of attachment to the place of residence («traditionally attached to a place of residence», «unattached to a place of residence», «paradoxically attached to a place of residence») and their psychological portraits covering the analysis of value, individual psychological, behavioral, cognitive and emotional aspects, as well as features of social interaction.

The empirically verified model of psychological determinants of youth attachment to a place of residence, which consisting of four blocks (value-orientation, behavioral, cognitive-sensory, social interaction) is presented with determination of determinants in each of them, which promote / hinder the strengthening of emotional connections with a place of residence.

The peculiarities of determining the attachment to the place of residence of urban youth are generalized. Under the condition of more explicit identity (territorial and social) young people take over, specify or correct the system of knowledge, beliefs, and behavior concerning the area of residence, on the basis of which forms more conscious links with the place of residence. The attachment to the place of residence and the identification of the processes associated with it are interdependent: through the development of a positive relationship with the place of residence, the territorial, state identity of the young person can be developed in order to strengthen their identity. Understanding of their own goals and life benchmarks by urban youth helps to understand the meaning of the place of residence in the life of a young person and the possibility of more effective use of it in achieving their own goals; feeling of psychological and emotional comfort, satisfaction

with their own lives, a sense of community with others, which leads to the strengthening of ties with the community of the area and promotes the formation of trust in social interaction within a certain locality, stimulates the formation of links with the place of residence. The ability to form and maintain trust in relationships with others, to regulate their emotional states, and to show confidence in others and the world, helps to strengthen ties with the place. It is confirmed that the ability to consistently address everyday problems and solve them, to accept life challenges, combined with a positive attitude towards yourself and your experience with a future orientation or satisfaction in the present determines attachment to the place of residence. At the same time, the desire to separate, guided in their actions and assess, based only on their own standards, the desire to resist the surrounding impedes the connections of the young person with place of residence.

According to the obtained results were developed some recommendations and directions of work for psychologists, social workers and employees of the city's administrative structures to work with the development and support of the attachment of urban youth to their place of residence.

Key words: place attachment, type of attachment to the place of residence, psychological determinants, territorial identity, urban youth, place.

Підписано до друку 24.09.2018.
Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.

Надруковано в ТзОВ «ЗУКЦ»
79011, м. Львів, вул. Вітовського, 25/10
тел.: +38 (032) 297-06-76
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №408 від 09.04.2001